

DEZINFORMAREA ONLINE – O PROVOCARE MULTIDIMENSIONALĂ

Boris GHENCEA

Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova,

Chișinău, Republica Moldova

e-mail: bghencea@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7280-7012>

Fenomenul dezinformării produce tot mai multă îngrijorare guvernelor naționale, dar și comunităților internaționale. Expunerea cetățenilor la dezinformare pe scară largă reprezintă o provocare majoră pentru societatea civilă și autorități, pentru cercetători și mediul jurnalistic. Societățile democratice deschise depind de dezbaterile publice care permit cetățenilor bine informați să-și exprime voința prin procese politice libere și echitabile. Mass-media joacă un rol esențial în furnizarea de informații, care să le permită cetățenilor să își formeze propriile opinii și să se implice efectiv și activ în viața societății democratice. În Uniunea Europeană, democrația se bazează pe existența unor mijloace de informare libere și independente. Accesul facilitat la informații diverse de calitate poate crește rata de participare la procesele democratice, oferind tuturor posibilitatea de a se implica. În prezent, Internetul a sporit considerabil nu doar volumul și varietatea știrilor puse la dispoziția cetățenilor, dar a și schimbat profund modul în care cetățenii accesează și gestionează știrile. În articolul prezent sunt examinate succint abordarea europeană a fenomenului dezinformării, reflectată amplu mai ales în cercetările realizate sub egida autorităților Europene și principalele studii efectuate mai recent în Republica Moldova la subiectul dat.

Cuvinte-cheie: dezinformare, propagandă rusă, știri false, influență rusească, narativele Kremlinului, război hibrid, trolling, rețele de socializare.

ONLINE DISINFORMATION – A MULTIDIMENSIONAL CHALLENGE

Along with other forms of hybrid threat, the phenomenon of disinformation is causing increasing concern to national governments, and also to the international community. The exposure of citizens to widespread disinformation represents a major challenge for civil society and authorities, for researchers and journalists. Open democratic societies depend on public debates that allow well-informed citizens to express their willingness through free and fair political processes. The media plays an essential role in providing information that enables citizens to form their own opinions and to engage effectively and actively in the life of democratic society. In the European Union, democracy is based on the existence of free and independent media. Facilitated access to diverse, quality information can increase participation in democratic processes, giving everyone the opportunity to get involved. Today, the Internet has greatly increased not only the volume and variety of news to that citizens have access, but has also profoundly changed the way citizens access and manage news. In this article, we will briefly present the European approach to the phenomenon of disinformation, widely reflected especially in the research carried out under the auspices of the European authorities, but we will also review the main studies available on this subject.

Keywords: disinformation, Russian propaganda, fake news, Russian influence, Kremlin narratives, hybrid warfare, trolling, social media.

LA DÉSINFORMATION EN LIGNE - UN DÉFI MULTIDIMENSIONNEL

Le phénomène de la désinformation inquiète de plus en plus les gouvernements nationaux, mais aussi les communautés internationales. Exposer les citoyens à une désinformation généralisée est un défi majeur pour la société civile et les autorités, les chercheurs et l'environnement journalistique. Les sociétés démocratiques ouvertes dépendent de débats publics qui permettent aux citoyens bien informés d'exprimer leur volonté par le biais de processus politiques libres et équitables. Les médias jouent un rôle essentiel dans la fourniture d'informations, permettant aux citoyens de se forger leur propre opinion et de s'impliquer efficacement et activement dans la vie de la société démocratique. Dans l'Union européenne, la démocratie repose sur l'existence de médias libres et indépendants. Un accès facilité à diverses informations de qualité peut augmenter le taux de participation aux processus démocratiques, donnant à chacun la possibilité de s'impliquer. Aujourd'hui, Internet a considérablement augmenté non seulement le volume et la variété des nouvelles mises à la disposition des citoyens, mais a également profondément changé la façon dont les citoyens accèdent et gèrent les nouvelles. Le présent article examine brièvement l'approche européenne du phénomène de la désinformation, qui se reflète largement notamment dans les recherches menées sous l'égide des autorités européennes, mais présente également les principales études menées plus récemment en République de Moldova sur ce sujet.

Mots-clés: désinformation, propagande russe, fausses nouvelles, récits du Kremlin, guerre hybride, pêche à la traîne, réseaux sociaux.

ОНЛАЙН-ДЕЗИНФОРМАЦИЯ – МНОГОМЕРНЫЙ ВЫЗОВ

Феномен дезинформации вызывает все большую озабоченность у национальных правительств, а также у международного сообщества. Подверженность граждан широко распространенной дезинформации представляет собой серьезную проблему для гражданского общества и властей, для исследователей и журналистской среды. Открытые демократические общества зависят от публичных дебатов, которые позволяют хорошо информированным гражданам выражать свою волю посредством свободных и справедливых политических процессов. Средства массовой информации играют важную роль в предоставлении информации, которая позволяет гражданам формировать собственное мнение и эффективно и активно участвовать в жизни демократического общества. В Европейском Союзе демократия основана на существовании свободных и независимых СМИ. Облегченный доступ к разнообразной качественной информации может расширить участие в демократических процессах, предоставляя каждому возможность принять участие. Сегодня Интернет значительно увеличил не только объем и разнообразие новостей, доступных гражданам, но и коренным образом изменил способ, которым граждане получают доступ к новостям и управляют ими. В данной статье кратко рассматривается европейский подход к феномену дезинформации, широко отраженный, в частности, в исследованиях, проведенных под эгидой европейских властей, но также представлены основные исследования, проведенные в Республике Молдова по данной теме.

Ключевые слова: дезинформация, российская пропаганда, фейковые новости, российское влияние, кремлевские нарративы, гибридная война, троллинг, социальные сети.

Introducere

Fenomenul dezinformării produce tot mai multă îngrijorare guvernelor naționale, dar și comunităților internaționale. Expunerea cetățenilor la dezinformare pe scară largă reprezintă o provocare majoră pentru

societatea civilă și autorități, pentru cercetători și mediul jurnalistic. Societățile democratice deschise depind de dezbaterile publice care permit cetățenilor bine informați să-și exprime voința prin procese politice libere și echitabile. Mass-media joacă un rol esențial în furnizarea de informații, care să le

permiță cetățenilor să își formeze propriile opinii și să se implice efectiv și activ în viața societății democratice. În Uniunea Europeană, democrația se bazează pe existența unor mijloace de informare libere și independente. Accesul facilitat la informații diverse de calitate poate crește rata de participare la procesele democratice, oferind tuturor posibilitatea de a se implica. În prezent, Internetul a sporit considerabil nu doar volumul și varietatea știrilor puse la dispoziția cetățenilor, dar a și schimbat profund modul în care cetățenii accesează și gestionează știrile. În articolul prezent sunt examinate succint abordarea europeană a fenomenului dezinformării, reflectată amplu mai ales în cercetările realizate sub egida autorităților Europene și principalele studii efectuate mai recent în Republica Moldova la subiectul dat.

O abordare europeană a dezinformării

Dezinformarea - o problemă cu mai multe fațete

Problema dezinformării a ajuns în atenția Parlamentului European începând cu toamna anului 2016, ca urmare a „expansiunii tot mai agresive a propagandei ruse” [1], resimțite mai ales în statele postcomuniste din Europa Centrală și de Est. În ianuarie 2018 Comisia Europeană a constituit un *grup de experți la nivel înalt* (HLEG) pentru a realiza un studiu amplu și a oferi consiliere cu privire la inițiative de politici pentru contracararea știrilor false și a dezinformării în mediul online. Raportul studiului a fost publicat în martie 2018 [2].

În raportul HLEG este evitat în mod deliberat termenul de „știri false”. În primul rând, termenul este inadecvat pentru a surprinde problema complexă a dezinformării, care implică și conținut ce nu este de fapt sau complet „fals”, ci include informații fabricate, combinate cu fapte și practici care depășesc cu mult orice poate fi numit „știri”, inclusiv unele forme de conturi automatizate, folosite pentru astroturfing («astroturfing» este utilizarea specifică

a Internetului, în special a platformelor de social media, pentru a crea iluzia de sprijin organic pe scară largă pentru o anumită cauză sau candidat [3]), rețele de urmăritori falși, videoclipuri fabricate sau „publicitate direcționată, trolling organizat, meme vizuale și multe altele. Poate implica, de asemenea, o întreagă gamă de comportament digital care se referă mai mult la circulația dezinformației decât la producerea ei, de la postare, comentare, partajare, tweeting și re-tweet etc. [4]

În al doilea rând, termenul „știri false” nu este doar inadecvat, ci și înșelător, deoarece unii politicieni și susținătorii lor folosesc termenul pentru a respinge mesajele incomode lor, devenind astfel o armă cu care actorii puterii pot interveni în circulația informațiilor și pot ataca și submina mass-media de știri independente. Cercetările au arătat [5] că cetățenii asociază adesea termenul „știri false” cu dezbaterile politice partizane și cu jurnalismul slab, în sens larg, mai degrabă decât cu forme mai periculoase și mai precis definite de dezinformare.

Așadar, dezinformarea, așa cum este definită în raportul HLEG, include *toate formele de fals, informații inexacte sau înșelătoare concepute, prezentate și diseminate pentru a obține un câștig economic sau pentru a induce publicul în eroare în mod deliberat și care pot provoca un prejudiciu public*. Prejudiciul public cuprinde amenințări aduse proceselor politice democratice și de elaborare a politicilor, precum și amenințări aduse bunurilor publice, protecției sănătății cetățenilor, mediului sau securității. Dezinformarea nu acoperă problemele care decurg din creație și difuzarea online a conținutului ilegal (în special defăimarea, discursul la ură, incitarea la violență etc.), care este supus reglementării conform legislației UE sau legislațiilor naționale. Nu acoperă nici alte forme de denaturare intenționată, dar nu înșelătoare a faptelor, precum e satira și parodia, știrile și comentariile partizane, identificate în mod clar ca atare.

Dezinformarea este o problemă cu mai multe fațete, nu are o singură cauză principală și, prin urmare, nu are o singură soluție. Dezinformarea trebuie cercetată și înțeleasă în contextul mai larg: modul în care este produsă informația, modul în care este distribuită și modul în care oamenii o acceptă și o folosesc în sfera publică.

Unele forme de dezinformare, în mod clar, au fost posibile datorită dezvoltării unor medii digitale specifice, inclusiv platformele online de produse și servicii, dar problema implică și unii actori politici, mass-media de știri și actorii societății civile.

Probleme de dezinformare în Uniunea Europeană

Problemele de dezinformare sunt, de regulă, legate de probleme politice, sociale, civice și media mai largi din Europa. Multe dintre aceste probleme fundamentale preced trecerea la media digitală și includ următoarele patru aspecte.

În primul rând, *actorii politici pot fi furnizori de dezinformare*: de exemplu, guvernele străine sau grupurile interne ar putea lucra activ pentru a submina integritatea sistemelor media europene și a proceselor politice. În plus, pe plan intern, nu toți politicienii și autoritățile publice europene au același nivel de respect pentru libertatea și independența presei; unii dintre ei încearcă insistent să controleze direct sau indirect atât mass-media de știri din sectorul privat, cât și pe cea din serviciul public, din care motiv o parte din cetățenii europeni privesc actorii politici și autoritățile publice cu un scepticism considerabil.

În al doilea rând, nu toate mass-media mențin aceleași standarde de profesionalism și independență editorială și, cu toate că mass-media poate avea un rol important în combaterea dezinformării și creșterea rezistenței societății, *unele mass-media contribuie la amplificarea problemelor de dezinformare*, slăbind astfel încrederea generală a cetățenilor europeni în mass-media.

În al treilea rând, în timp ce actorii societății civile

joacă un rol important de supraveghetor în multe domenii, inclusiv jurnalismul non-profit, verificarea informațiilor și verificarea faptelor, protecția consumatorilor, formarea de educație mediatică, precum și responsabilizarea puterilor politice și economice pentru acțiunile lor este, de asemenea, clar că *unele probleme de dezinformare sunt amplificate de cetățeni*, în mod individual sau colectiv, prin distribuirea conținutului fals și înșelător, și că societățile extrem de polarizate, cu niveluri scăzute de încredere, oferă un teren fertil pentru producerea și circulația dezinformării motivate ideologic [6].

În al patrulea rând, rolul mediei digitale, și în special al marilor companii de platforme din SUA care oferă produse și servicii utile și populare pentru căutare, rețele sociale, mesagerie și altele, este important, dar nu este încă bine înțeles. Pe măsură ce tot mai mulți cetățeni europeni apelează la produsele și serviciile platformelor pentru a găsi și a accesa informații și pentru a se implica în chestiunile publice, *companiile de platformă devin din ce în ce mai importante atât ca facilitatori, cât și ca gardieni ai informațiilor*. Puterea tot mai mare a platformelor de a permite – și potențial de a interfera cu – libera circulație a informațiilor vine cu responsabilități tot mai mari. Instrumentele pe care le oferă le conferă putere cetățenilor europeni prin crearea de noi moduri de a transmite și de a primi informații și opinii diverse dintr-o varietate de surse, adesea în moduri noi, care sunt încă prost cartografiate și înțelese [7].

O atenție deosebită trebuie acordată amenințării reprezentate de dezinformarea care vizează subminarea integrității alegerilor (alegeri locale, naționale sau UE). În timpul alegerilor, cetățenii au nevoie de informații corecte pentru a-și îndeplini cu succes dreptul democratic de vot. Rețelele de socializare au făcut comunicarea în jurul alegerilor mult mai ușoară și mai eficientă, atât pentru autoritățile publice, cât și pentru cetățeni. Din păcate, alegerile pot deveni vulnerabile și la campaniile digitale de

dezinformare. Aceste vulnerabilități pot include dezinformarea cu privire la ora și locația votării, zvonuri despre fraudarea și piratarea aparatelor de vot, achizițiile și difuzarea netransparentă a reclamelor politice etc.

În spatele dezinformării pot sta actori politici de stat sau nestatali, clanuri cu interese private, mass-media, cetățeni individuali sau grupuri, care utilizează manipulativ infrastructurile de comunicații, pentru a produce, a pune în circulație și a amplifica dezinformarea la o scară mai largă ca înainte, deseori în moduri noi, încă prost cunoscute și înțelese. Combaterea dezinformării trebuie să fie un efort coordonat care să implice toți actorii relevanți - de la instituții, inclusiv de cercetare, la platforme sociale, mass-media până la toți utilizatorii unici [8].

Problemele de dezinformare pot fi gestionate eficient și într-o manieră care să respecte pe deplin libertatea de exprimare, libertatea presei și pluralismul, numai prin colaborare între toate entitățile majore interesate. În plus, trebuie asigurate permanent cercetarea continuă, transparența sporită și accesul la date relevante, combinate cu evaluarea periodică a măsurilor implementate de contracarare a dezinformării.

Dezinformarea în Republica Moldova: evoluție și actualitate

Fenomenul dezinformării este prezent în spațiul mediatic moldovenesc încă de la obținerea independenței țării. Dar ca instrument al războiului hibrid, utilizat de actori externi și interni pentru obiectivele lor, de regulă, antidemocratice și chiar antistatale, dezinformarea a început a fi conștientizată de organizațiile societății civile și jurnaliști abia prin anul 2014, odată cu agresiunea Federației Ruse asupra Ucrainei, soldată cu anexarea Crimeii și ocuparea militară a unor teritorii din regiunile Donețk și Lugansk. În această perioadă, informația difuzată de canalele afiliate Moscovei contrasta

puternic, până la contrariu, cu cea emisă de sursele ucrainene sau occidentale.

În discuțiile din spațiul mediatic moldovenesc erau frecvent utilizate noțiuni ca „propagandă rusă”, „influență rusească», „narativele Kremlinului», „fake-news”, „trolling”, „război hibrid» și altele, cu referire la variate conținuturi mediatice cu caracter manipulativ.

Un alt eveniment a fost scrutinul prezidențial din 2016, SUA, după care a fost mediatizată intens și discutată imixtiunea rusească în campania electorală prin utilizarea unor tehnologii digitale noi de tipul „Big-Data”, „micro-targeting” și altele.

Autoritățile moldovenești au dat, în viziunea noastră, primele semne de interes pentru combaterea propagandei ruse abia prin 2017, când au fost implementate anumite modificări ale cadrului legal ce reglementează sfera audio-vizualului. Însă, din păcate, acele modificări au avut cu totul alte efecte, decât cele declarate. Ulterior, problema dezinformării a revenit în atenția autorităților naționale abia peste 4 ani. Președintele Republicii Moldova Maia Sandu a menționat chiar în discursul pe care l-a avut la cea de-a 76-a sesiune a Adunării Generale a Națiunilor Unite (septembrie 2021) că „dezinformarea este unul din factorii ce amenință democrația din Republica Moldova și perturbă serios procesele democratice cheie, cum ar fi alegerile» [9].

Peste un timp, în iunie 2022, odată cu adoptarea *Concepției securității informaționale* a Republicii Moldova, termenul „dezinformare» a fost introdus în legislație. Tot atunci, a fost interzisă difuzarea știrilor sau emisiunilor cu caracter politic sau militar din Rusia.

Cercetarea dezinformării în țara noastră a avut propria evoluție, oarecum independentă de preocupările autorităților guvernamentale. În continuare este prezentată o sinteză sumară a celor mai importante cercetări care au vizat problematica dezinformării în Republica Moldova.

Cât de expuși suntem la influențe externe?

În noiembrie 2018 think-tank-ul britanic „Chatham House” a publicat un studiu regional, care a vizat și Republica Moldova [10]. Studiul abordează vulnerabilitățile sistemice folosite de Rusia pentru a influența negativ asupra Republicii Moldova, cu accent major pe componenta media și influența propagandei ruse. În baza unor interviuri cu experții locali, autorii studiului au identificat factorii-cheie ce înlesnesc influența rusească, atribuindu-le scoruri de la 0 la 5 puncte. Astfel, scoruri maxime de 5 puncte au fost atribuite factorilor *biserica ortodoxă și dominarea canalelor rusești în spațiul mediatic*. Câte 4 puncte au obținut factorii: *sfera politică și „statul capturat», minoritățile naționale și identitatea națională*.

Sfera media este apreciată ca foarte permeabilă pentru propaganda rusă. Într-adevăr, Rusia deține o mare parte din spațiul mediatic moldovenesc, dominând canalele TV cu conținut rusesc retransmis și reprezentând o mare parte a conținutului informativ și distractiv, precum și rețelele sociale. În acest mediu, OSC-urile care lucrează la contracararea influenței Rusiei în mass-media și sferele rețelelor sociale se concentrează, în principal, pe monitorizarea peisajului media, verificarea faptelor, dezmințirea știrilor false, oferirea de formare în domeniul alfabetizării media și identificarea informațiilor manipulative. Legăturile puternice dintre politică, mass-media și Biserica Ortodoxă din Moldova îi fac pe moldoveni un public captiv pentru propaganda Rusiei.

Oportunitățile de consolidare a rezilienței sunt apreciate ca fiind limitate, reducându-se la existența unor campanii de informare și a unor măsuri de promovare a educației și a conștientizării civice. Autorii sugerează că pentru o narațiune pozitivă și benefică asupra coeziunii sociale, dezbateră internă ar trebui reorientată de la polarizarea geopolitică pro-UE/pro-Rusia, spre o centrare pe politica internă și

preocupările reale ale cetățenilor, cum ar fi economia, sănătatea, statul de drept, educația etc.

Indicele de reziliență la dezinformare

Un alt studiu regional realizat în 2018 [11] a efectuat o evaluare a vulnerabilităților naționale în fața propagandei și dezinformării în statele central-europene și est-europene. Este notabil faptul că la indicatorul „Expunerea populației la mass-media controlată de Kremlin”, Republica Moldova a obținut cel mai înalt (și cel mai negativ) scor – 3.2 puncte din maximum 4 posibile – din totalul celor 14 țări evaluate. Cea mai apropiată de noi la acest indicator a fost Belarus cu scorul de 2,9 puncte. Despre reziliența la dezinformare în Republica Moldova, autorii concluzionează următoarele:

- Indicele rezilienței la dezinformare relevă că profilul rezilienței media din Moldova prezintă un peisaj fragmentat și inegal;
- Deși a declarat în repetate rânduri că acordă prioritate luptei împotriva propagandei, partidul de guvernare încă nu a implementat măsuri clare de politici în acest sens;
- Unele dintre deciziile anterioare în abordarea problemelor lingvistice, precum și lipsa voinței politice de a implementa cerințele Codului Audiovizualului au condus la o piață media dominată de mass-media rusă;
- O condiție prealabilă pentru implementarea unei politici solide împotriva manipulării mass-media ar trebui să fie asigurarea independenței CCA și o participare largă a societății civile la procesul de selecție a membrilor săi.

Dezinformarea prin rețele sociale: Odnoklassniki

În 2018 Institutul de Politici Publice a publicat o lucrare [12] despre propaganda rusească pe rețeaua de socializare «Odnoklasniki». Lucrarea prezintă o analiză cantitativă și calitativă mai aprofundată

a rețelei și grupurilor pro-ruse de utilizatori pe teritoriul Republicii Moldova. Cele mai relevante constatări făcute de autori sunt următoarele:

- Grupurile Odnoklassniki pro-rusești sunt numeroase, cumulând zeci de mii de membri și au o implicare considerabilă în discuțiile publice pe subiectele de actualitate;

- Aceste grupuri sunt, în mare măsură, aliniate politic, promovând o linie pro-rusă clară. Mesajele cheie, preluate în mare parte din mass-media din Federația Rusă, sunt redistribuite masiv și în mod continuu;

- În mesaje persistă o tendință coerentă în care, pe de o parte, e accentuată „măreția» trecutului sovietic și puterea actuală a Federației Ruse, iar pe de alta, este respinsă cu înverșunare și denigrată alternativa pro-occidentală;

- Mesajele de pe Odnoklassniki conțin implicit o narațiune a respectului și supunerii față de o autoritate, fiind intens vehiculată și ideea că este imposibil de a nu fi de partea Federației Ruse.

- Ponderea mesajelor de propagandă constituie 57% din numărul total de mesaje analizat.

Scopul propagandei rusești pare a fi menținerea Republicii Moldova în sfera intereselor exclusive ale Federației Ruse, ca satelit de maximă loialitate. Propaganda rusească încearcă să cultive un sentiment de afiliere necondiționată față de Rusia, discreditând intens Uniunea Europeană și Occidentul în ochii cetățenilor moldoveni.

Principalele efecte ale propagandei ruse în viziunea autorilor studiului au fost:

- Neîncrederea oamenilor în statalitatea Republicii Moldova și în orientarea politicii sale externe (spre occident și democrație).

- Câștigarea alegerilor prezidențiale din Republica Moldova în noiembrie 2016 de către candidatul Igor Dodon, care a avut un puternic mesaj anti-european și pro-rus, inclusiv susținând în mod public anexarea

Crimeii de către Federația Rusă. Eficiența propagandei a fost confirmată și de cele 98,89% din voturi acordate lui Igor Dodon de populația din UTA Găgăuzia, care preferă aproape exclusiv canalele rusești de informare [13].

Cercetarea rețelei Odnoklassniki a fost repetată în 2019 [14] tot în cadrul Institutului de Politici Publice, dar în contextul alegerilor parlamentare din februarie 2019. Conform măsurărilor audienței online în Republica Moldova în ianuarie 2019, Odnoklassniki era a doua cea mai populară rețea de socializare din țară, având aproximativ 810 mii de utilizatori unici lunar. Aceasta își pierduse întâietatea încă la sfârșitul anului 2017, când a fost devansată de Facebook, care la începutul anului 2019 a ajuns la cca 1.1 mln. de utilizatori. La aceeași dată Instagram avea 610 mii, iar VKontakte – doar 208 mii de utilizatori activi [15].

Aproximativ 52% din populație utilizează Internetul în fiecare zi [16, p. 25], iar 66% declară că se folosesc de Facebook, 56% - Odnoklassniki și doar 12% din populație nu utilizează rețele de socializare [17, pp. 77-79].

Deși postările actorilor politici în comunitățile Odnoklassniki s-au bucurat de un grad înalt de interacțiune din partea utilizatorilor, trebuie remarcat faptul că discuțiile din comentarii contrastează esențial cu dezbaterile pe subiecte electorale de pe Facebook. Odnoklassniki rămâne un teritoriu al discuțiilor dominate de emoții și accente geopolitice, pe când în discuții similare pe Facebook poate fi observată frecvent și raționalitatea.

Dezinformare și influență rusă prin posturi de televiziune

O contribuție relevantă în înțelegerea fenomenelor dezinformării și propagandei în spațiul mediatic moldovenesc a fost adusă de către comunitatea WATCHDOG. În 2018 aceasta a realizat un studiu [18] centrat pe felul în care posturile de televiziune modelează comportamente electorale. Autorii

studiului au monitorizat timp de două săptămâni prezența liderilor politici externi în principalele buletine de știri ale Republicii Moldova, marcând punctaj și context pentru fiecare apariție, în dependență de ponderea televiziunii în cauză, și felul în care știrea respectivă influențează opinia despre acest lider.

Prin intermediul a doar 3 canale tv retransmise de difuzorii locali (Pervâi Kanal, NTV și Rossia 1), Federația Rusă deține o poziție dominantă în informarea telespectatorilor moldoveni despre politica internațională. Reflectarea activității liderilor de state este poate cel mai elocvent marker al acestei situații.

Deși pe chestiuni generale televiziunea rusă nu deține o poziție dominantă în spațiul informațional al RM, în ceea ce privește informarea pe subiecte externe aceasta era lider detașat, în timp ce televiziunile locale acordă o atenție sporită știrilor interne de orice tip, iar componenta internațională este redusă la minimum în grila de emisie. Și situația este aceeași la absolut toate televiziunile din RM. Nu există nici un fel de prioritizare constantă a subiectelor care să fie incluse în buletinele de știri, nu se depune nici un efort pentru a asigura ponderea prezenței țărilor și politicianilor externi în știri. În același timp, agenda geopolitică este prioritatea absolută a televiziunilor ruse.

Prin abundența de știri negative despre liderii vestici și știri pozitive despre Vladimir Putin, Federația Rusă distorsionează spațiul informațional moldovenesc. „Aceasta este, cu siguranță, cauza principală a popularității nefiresc de mari a opțiunii integraționiste euro-asiatice și a diminuării vizibile a opțiunii proeuropene” - constată autorii studiului WATCHDOG.

E notabil și faptul că în buletinele de știri din media controlată de statul rus nu există nici o investigație a manifestărilor corupției, nici un scandal legat de abuzurile demnitarilor, nici o știre despre eșecurile militare sau de guvernare.

Cel puțin la data realizării studiului (2018) situația Republicii Moldova nu avea echivalent în lume. Nu poate fi găsită nici o altă țară în care toată agenda de politică externă în spațiul televizat național să fie dominată de un stat străin. Televiziunile ruse au o popularitate ridicată și în alte țări din spațiul ex-sovietic, totuși, nici în Belarus, nici în Armenia sau Kirghizia posturile retransmise din Rusia nu dețin poziție dominantă.

Posturile TV care retransmit Pervâi Kanal rus (în trecut ORT și Ostankino) au ocupat mereu primul loc în preferințele moldovenilor. Aceasta s-a datorat conținutului distractiv mult mai atractiv decât produsul pieței interne sau a celei românești, intereselor economice ale deținătorilor de licențe televizate din țară și înțelegerilor de culise între politicienii moldoveni și cei ruși. Fără a nega rolul altor factori – biserică, rețele sociale, politicieni locali din RM, manipulare prin internet și conținut distractiv, toate acestea însă sunt considerate secundare comparativ cu televiziunile ruse și impactul pe care îl produc.

Pe lângă narativele vădit pro-rusești și pronunțat anti-occidentale dominante în televiziunile ruse, sunt prezente și alte subiecte, ca de exemplu cel al neutralității constituționale, care e intens exploatat pentru a reduce suportul public pentru acțiunile de fortificare a capacităților de apărare și securitate a Republicii Moldova. Prin producerea, sponsorizarea și distribuirea de dezinformare și propagandă nocivă se urmărește deloializarea unor părți importante din societate față de statul Republica Moldova. Și toate acestea sunt realizate prin complicitatea directă a grupărilor cleftocratice din interiorul țării [19].

O analiză a rezilienței la dezinformare

În decembrie 2021 Institutul pentru Inițiative Strategice a publicat o analiză a rezilienței la dezinformare în Republica Moldova, a cadrului legal

și instituțional existent, dar și o serie de recomandări pentru elaborarea unei strategii în scopul creșterii rezilienței [20].

Din perspectiva dimensiunii externe, Republica Moldova este tratată de autorii studiului ca o țintă constantă a activităților de dezinformare. Mijloacele de comunicare și programele de divertisment rusești, redifuzate în Republica Moldova, sunt mai populare decât posturile locale de TV. Dată fiind prezența informațională puternică a Rusiei, aceasta a reușit să manipuleze în mod sistematic opinia publică și să slăbească coeziunea socială în țară.

Spațiul informațional al Republicii Moldova este, de asemenea, grav afectat de propagandă internă și de activități interne de dezinformare, acestea fiind promovate cu precădere de mass-media afiliate politic, care servesc preponderent interesele unor clanuri sau grupări.

Nivelul general de reziliență a Republicii Moldova la dezinformare rămâne în 2021 destul de limitat, în pofida unei serii de schimbări juridice și instituționale produse pe parcursul ultimilor ani, consideră autorii studiului. Iar sarcina de a combate dezinformarea și de a crește nivelul de educație media este, aproape în exclusivitate, o responsabilitate asumată de către organizațiile societății civile, chiar dacă impactul nociv al fenomenului este foarte ridicat.

Măsurările de audiență arată în continuare popularitatea crescută a posturilor de televiziune ce retransmit conținut din Federația Rusă. În luna mai 2020, RTR Moldova, „Primul în Moldova” și NTV Moldova au fost cele mai populare posturi atât la nivel național, cât și în Chișinău.

Proiectul „StopFals” al Asociației Presei Independente a analizat în mai 2020 activitatea Consiliului Audiovizualului [21] din perspectiva combaterii dezinformării. Autorii au ajuns la o concluzie foarte îngrijorătoare că CA nu doar că nu luptă cu știrile false și propaganda rusă, ci chiar dimpotrivă, protejează și încurajează fenomenul.

De exemplu, CA a refuzat pedepsirea postului Radio Sputnik pentru încălcări grave ale normelor prin emiterea pe unele multe alte posturi de radio fără a deține licență în acest sens.

Pe lângă studiile analitice, în Republica Moldova au fost lansate o serie de proiecte de debunking a știrilor false. Printre cele mai relevante a fost proiectul „Stop-Fals” al Asociației Presei Independente și un program mai amplu, realizat de Comunitatea WatchDog MD, care a cuprins analiza, explicarea și contracararea dezinformării, prin video-uri explicative promovate activ pe rețelele sociale [22]. Pe lângă propaganda externă, aceste proiecte au vizat, în mod special, campaniile de dezinformare lansate cu scopul influențării alegerilor de către grupările cleptocratice din interiorul țării. Au muncit mult pentru contracararea fenomenului dezinformării și alte instituții de presă, cum ar fi „Ziarul de Gardă”, „NewsMaker” și altele.

Există o serie întreagă de investigații jurnalistice și dezvăluiri, printre care trebuie menționate investigațiile comune realizate de proiectele „Dossier Center” [23] și RISE Moldova [24]. Merită menționate și eforturile unor publicații europene în elucidarea aspectelor dezinformării, precum tabloidul german „Die Bild”, care publicat o scurgere de documente ce atestă efectiv finanțarea dezinformării cu scopul influențării alegerilor prezidențiale din anul 2020 [25], dar și investigația portalului EUReporter din vara anului 2021, care a vizat o operațiune amplă a Kremlinului pentru influențarea și falsificarea alegerilor parlamentare din 11 iulie [26].

Observăm, în consecință, că există suficiente surse deschise pentru o cercetare și o înțelegere profundă a felului în care este organizată, operată și finanțată rețeaua de actori maligni externi sau interni, care produc și răspândesc dezinformare. Acei actori sunt ușor identificabili și sunt clare scopurile, mijloacele, strategiile și tehnicile dezinformării.

Concluzii

Abordarea europeană în cercetarea dezinformării ne oferă un cadru conceptual bine elaborat și delimitat, care cuprinde o varietate largă de fenomene și aspecte asociate sau derivate din dezinformare, excluzându-le, totodată, pe cele asemănătoare ca formă, dar diferite ca esență și nerelevante ca impact.

Totodată, europenii recomandă soluții preponderent „ne-invazive”, care să nu restricționeze sau să limiteze buna funcționare a sistemelor mediatice, sociale și instituționale și să nu afecteze valorile fundamentale ale societății democratice (drepturile omului, libertatea expresiei etc).

În Republica Moldova avem circumstanțe socio-politice și legale semnificativ diferite de cele din statele membre UE, fapt ce determină și alte vulnerabilități în fața dezinformării și, bineînțeles, alte tehnici utilizate de actorii interni sau externi ai dezinformării. Iar din cauza capacității reduse de reziliență a instituțiilor și comunității putem constata și un impact mai puternic al dezinformării asupra proceselor social-politice și electorale.

Vulnerabilitățile-cheie ale Republicii Moldova țin de expunerea semnificativă și de popularitatea posturilor de televiziune rusești în întreaga societate moldovenească, precum și de dominarea aproape absolută a mass-mediei rusești în regiunea transnistreană, în autonomia găgăuză și în rândul minorităților etnice.

Trebuie să menționăm, în acest context, că cea mai mare parte a dezinformării întâlnite în mediul nostru online este alimentată din conținuturile create în laboratoarele actorilor externi, în cazul de față – Federația Rusă, care sunt inițial transmise prin canalele TV, iar ulterior preluate, adaptate și retransmise prin canalele mediatice locale, inclusiv online și pe rețelele de socializare.

Republica Moldova are mai multe instituții

responsabile pentru securitatea informațională și reglementarea mass-mediei (Consiliul Audiovizualului, Serviciul de Informații și Securitate). Acestea, însă, în loc să contracareze dezinformarea și propaganda care atentează la suveranitatea și securitatea statului, dimpotrivă, le-au aprobat în mod tacit. Această situație s-a creat din cauza regimului oligarhic și cleptocratic care a fost la putere până în iulie 2021 și a obedienței instituțiilor de stat în fața intereselor clanurilor mafiotice și a mass-mediei rusești. Și, nu în ultimul rând, din cauza corupției ce domina în justiția moldovenească, aservită totalmente, în perioada de referință, factorului politic. Aceste circumstanțe au anihilat practic capacitatea statului de a opune o rezistență relevantă în fața dezinformării interne și externe.

Una din metodele vizate doar superficial în cercetările realizate în Republica Moldova, dar care necesită un studiu mai aprofundat, este trolling-ul organizat, care este tot mai prezent pe rețelele de socializare locale și cu impact tot mai vizibil. Procedeele utilizate de trolți sunt tot mai sofisticate, iar mesajele lor „otrăvite», tot mai bine camuflate și atractiv ambalate, astfel încât sunt preluate și redistribuite tot mai masiv de către grupurile sociale de bază, inclusiv de simpatizanții acelor partide sau mișcări politice, care constituie chiar ținta trolilor.

Referințe bibliografice

1. MACOVEI, Monica. Europarlamentar român. Intervenție în ședința plenară a Parlamentului European, Strasbourg, 23 noiembrie 2016 [Online]: <https://www.facebook.com/MonicaMacoveiUE/videos/1146058258822683> (Accesat 7.07.2022).

2. A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High Level Experts Group (H.L.E.G) on fake news and online disinformation,

2018. European Commission. Directorate General for Communication Networks, Content and Technology. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. ISBN 978-92-79-80419-9.

3. The Media Manipulation Casebook. Code Book. Last updated: Jan 7, 2022. Version 1.4. [Online]: <https://mediamanipulation.org/sites/default/files/media-files/Code-Book-1.4-Jan-7-2022.pdf> (Accesat 14.02.2022).

4. WARDLE, C., DERAKHSHAN, H. *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Report to the Council of Europe. 2017. [Online]:

<https://shorensteincenter.org/information-disorder-framework-for-research-and-policy-making/> (Accesat 8.07.2022).

5. NIELSEN, R. K., GRAVES, L. *News You Don't Believe: Audience Perspectives on Fake News*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2017. [Online]: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2017-10/Nielsen%26Graves_factsheet_1710v3_FINAL_download.pdf. (Accesat 8.09.2022).

6. WEEKS, B. E. *Emotions, partisanship, and misperceptions: How anger and anxiety moderate the effect of partisan bias on susceptibility to political misinformation*. In: *Journal of Communication*, 2015, Vol. 65, Nr. 4, pp. 699-719.

7. FLETCHER, Richard et al. *Measuring the Reach of 'Fake News' and Online Disinformation in Europe*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2018. [Online]: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2018-02/Measuring%20the%20reach%20of%20fake%20news%20and%20online%20distribution%20in%20Europe%20CORRECT%20FLAG.pdf> (Accesat 20.09.2022).

8. Combaterea dezinformării online – o abordare europeană: Comunicare a Comisiei Europene. către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul economic și social European și Comitetul regiunilor. Bruxelles, COM(2018) 236 final, 26.4.2018. [Online]: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0236&from=EN> [Accesat 16.06.2022].

9. Discursul președintelui Maia Sandu la cea de-a 76-a sesiune a Adunării Generale a Națiunilor Unite, New York sept. 2021. [Online]: <https://www.youtube.com/watch?v=CvKZ3WBPj90> (Accesat 23.08.2022).

10. BOULÈGUE, M. and others. *Civil society under Russia's threat: Building resilience in Ukraine, Belarus and Moldova*. Research paper, Chatham House. November 2018. ISBN 978-1784133030. [Online]: <https://www.chathamhouse.org/2018/11/civil-society-under-russias-threat-building-resilienceukraine-belarus-and-moldova-0/4> (Accesat 13.07.2022).

11. CHYZHOVA, Olga et al. *Disinformation Resilience in Central and Eastern Europe*. Kyiv, 2018. [Online]: http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/06/DRI_CEE_2018.pdf (Accesat 21.08.2022).

12. NANTOI O. și alții. *Propaganda rusească pe „Odnoklassniki»*. *Cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2018. 64 p. ISBN 978-9975-139-49-6. [Online]: https://ipp.md/wp-content/uploads/2018/02/Odnoklassniki_ro.pdf (Accesat 24.08.2022).

13. Rezultatele alegerilor prezidențiale din 2016. [Online]: cec.md/r/procese-verbale/prezidentiale-t2-2016/ (Accesat 28.08.2022).

14. BARBĂROȘIE, A. și alții. *Odnoklassniki și alegeri parlamentare în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2019. [Online]: https://ipp.md/wp-content/uploads/2019/11/Odnoklassniki_2019_ro.pdf (Accesat 04.09.2022).

15. Gramatic Social Media Report, ianuarie 2019. [Online]: www.gramatic.md/socialmediareport (Accesat 14.09.2022).

16. Barometrul de Opinie Publică, ianuarie 2019. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2019. [Online]: http://ipp.md/wp-content/uploads/2019/02/BOP_02.2019-new.pdf (Accesat 12.09.2022).

17. Public Opinion Survey. Residents of Moldova, IRI, 2019. [Online]: https://www.iri.org/sites/default/files/iri_moldova_may-june_2019_poll_final.pdf (Accesat 04.09.2022).

18. PAȘA, V. și alții. *Conținutul spațiului informațional televizat din Republica Moldova și felul*

în care acesta modelează comportamente electorale cu o evaluare a influenței ruse asupra opțiunilor geopolitice. Watchdog.MD, 2018. [Online]: https://watchdog.md/wp-content/uploads/2018/02/Studiu-WATCHDOG_propaganda-rusa-la-TV-2018.pdf (Accesat 09.09.2022).

19. PAȘA, V. și alții. *Amenințările la adresa securității Republicii Moldova pe termen scurt și mediu*. Chișinău, iulie 2022. Platforma Societății Civile în domeniul Securității și Apărării. [Online]: <https://www.watchdog.md/2022/07/27/amenintarile-la-adresa-securitatii-republicii-moldova-pe-termen-scurt-si-meniu/> (Accesat 18.07.2022).

20. PISTRINCIUC, Vadim și alții. *Analiza și strategia de sporire a rezilienței la dezinformare în Republica Moldova. 2021*. Executat de Institutul pentru Inițiative Strategice, Institutul pentru Politici și Reforme Europene, Institutul pentru Politici Europene din Berlin (IEP - Institute für Europäische Politik) și experții media: VIȚU Liliana, GOTIȘAN Victor. [Online]: https://www.ipis.md/wp-content/uploads/2021/12/ANALIZA-SI-STRATEGIA_compressed.pdf (Accesat 16.09.2022).

21. GUȚUȚUI, O. *Fenomenul știrilor false în Republica Moldova și (in)acțiunile autorității de reglementare în audiovizual în vederea combaterii acestui fenomen*. „StopFals», API, mai 2020. [Online]: https://stopfals.md/dashboard/uploads/upload_6281d98

<ef8f4961f3e2963b67e4fc876.pdf> (Accesat 06.09.2022).

22. WatchDogMD. Oprimfake-urile! [Online]: https://www.facebook.com/watchdogmd/videos/?ref=page_internal. (Accesat 24.09.2022).

23. Центр «Досье». Как Кремль вмешивается во внутреннюю политику соседних стран. Часть пятая: «Кремлевская мамалыга». Октябрь 2020. [Online]: <https://dossier.center/mlr/> (Accesat 25.09.2022).

24. RISE Moldova. Investigație: #KREMLINOVICI, 2020. [Online]: <https://www.rise.md/investigatie/kremlinovici/> (Accesat 22.09.2022).

25. DULGHER, M. Bild: *Kremlin invested almost 11.5 milion euros to make Igor Dodon the president of Moldova. Socialists denied the accusations*. Moldova.org. June, 2021. [Online]: <https://www.moldova.org/en/bild-kremlin-invested-almost-11-5-million-euros-to-make-igor-dodon-the-president-of-moldova-socialists-denied-the-accusations/> (Accesat 22.09.2022).

26. StGEORGE, Henry. *OperationMorkovka: Moscow finances pro-Russian parties in Moldova*. EUREPORTER, July 8, 2021. [ONLINE]: <https://www.eureporter.co/world/moldova/2021/07/08/operationmorkovka-moscow-finances-pro-russian-parties-in-moldova/?fbclid=IwAR03tmMK-pGNPnGfJ47WXob2hSvenbKe> (Accesat 25.09.2022).